

СЪВРЕМЕННИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПУБЛИЧНИТЕ ПОЛИТИКИ В ОБЛАСТТА НА ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ

Сергей Модев

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Системите на висшето образование по света претърпяват дълбоки трансформации, водени от глобализацията, технологичния напредък, демографските промени и развиващите се изисквания на пазара на труда. Настоящият доклад разглежда съвременните предизвикателства, пред които са изправени обществените политики в сферата на висшето образование. В условията на глобализация, технологични иновации и социални промени образователните системи се сблъскват с нови изисквания за качество, достъпност и адаптивност. Докладът акцентира на необходимостта от реформи в политиките за висше образование, които да отговорят на променящите се потребности на студентите, преподавателите и работодателите. Разглеждат се ключови въпроси, като осигуряване на равен достъп до образование, съответствие на учебните програми с нуждите на пазара на труда и ролята на технологиите в процеса на обучение. Подчертава се важността на иновациите в образованието и на стратегиите за привличане на чуждестранни студенти и преподаватели. В него се твърди, че традиционните рамки на политиките стават все по-недостатъчни за справяне с тези многопластови предизвикателства, и се призовава за адаптивни, приобщаващи и основани на доказателства стратегии. Акцент се поставя върху политическата съгласуваност, междусекторното сътрудничество и устойчивите модели на управление, които да осигурят бъдещето на висшето образование.

Ключови думи: висше образование; публични политики; препоръки

ВЪВЕДЕНИЕ

Публичните политики във висшето образование отдавна играят централна роля за развитието на обществото, икономиката на знанието и социалната мобилност. Въпреки това ХХІ век въведе нови и сложни предизвикателства към тези рамки. Натискът на глобализацията, съчетан с бързия технологичен напредък и променящите се обществени очаквания, повдига въпроси относно достъпа, качеството и устойчивостта на висшето образование (Marginson 2016). В Стратегията за развитие на висшето образование за периода 2021 – 2030 г. се подчертава, че учебните програми често са остарели и не отговарят на нуждите на пазара на труда. Много от тях предлагат теоретично обучение без достатъчно възможности за придобиване на практически умения. Целите включват въвеждане на обучение, основано на компетентности, подкрепа за разработването на съвместни университетски програми и подобряване на трансверсалните умения. През 2024 г. е предвидено прилагането на дуално обучение, подкрепа за кариерно ориентиране, подобряване на условията в докторските програми. Съществуват значителни регионални различия в достъпа до висше

образование. В градските райони делът на завършилите висше образование е около 47,4%, докато в селските райони е едва 13,7%. Тези различия подчертават необходимостта от по-балансирано разпределение на образователните ресурси и политики, насочени към социално включване. През 2023 г. Европейската комисия подчертава необходимостта от действия за повишаване на привлекателността на академичната кариера, включително чрез подобряване на условията на труд и професионалното развитие.

Тези предизвикателства изискват координирани усилия на национално и регионално ниво, както и активно ангажиране на висшите училища, държавата и социалните партньори за осигуряване на качествено, достъпно и модерно висше образование в България.

МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Настоящото изследване използва **комбиниран (смесен) методологичен подход**, който съчетава както количествени, така и качествени методи, с цел цялостно разбиране на съвременните предизвикателства пред публичните политики във висшето образование. Основните методи включват:

1. Сравнителен анализ на политики

Извършени са систематичен преглед и сравнителен анализ на стратегиите за висше образование в различни държави със специален фокус върху: модели на финансиране, политики за достъп и равенство, дигитализация, механизми за качество и отчетност.

2. Анализ на казуси (Case Study)

Разгледани са конкретни примери на политики, приложени в различни национални контексти.

3. Анализ на вторични данни

Използвани са данни и индикатори от международни източници, като: OECD – Education at a Glance; UNESCO – Global Education Monitoring Reports; Световната банка и Евростат. Анализирани са: публичните разходи за висше образование (% от БВП), равнището на участие на уязвими групи, обхватът на дигиталното обучение.

4. Анализ на съдържание (Content Analysis)

Проведен е критичен преглед на академичната литература и стратегически документи на правителства и университети, включително: национални стратегии за висше образование, акредитационни политики, законови рамки и нормативни документи.

Глобализацията засили международната мобилност на студентите, конкуренцията между институциите и комерсиализацията на висшето образование. Както отбелязват Altbach и Knight (2007), нарастването на световните класации и трансграничното образование поставят националните системи под натиск да отговорят на международните стандарти, често за сметка на местните нужди. Публичните политики са изправени пред предизвикателството да съчетаят глобалната конкурентоспособност с приобщаващо и културно съобразено

образование. Въпреки увеличения прием на студенти в много страни, достъпът до висше образование остава неравномерен, особено по социално-икономически статус, пол, етническа принадлежност и географско положение. В развитите и развиващите се страни политиките често не успяват да преодолеят структурните неравенства (OECD 2020). Афирмативните действия (или позитивна дискриминация), финансовата помощ и политиките за отворен достъп дават смесени резултати, което подчертава необходимостта от интерсекционални и базирани на данни интервенции.² Целта на афирмативните действия е да компенсират неравенствата и да създадат справедливи условия за равенство на възможностите, например в образованието, наемането на работа или в други социални сфери. Това може да включва специални квоти, насърчителни мерки или различни форми на подкрепа, които да гарантират, че тези групи имат възможността да се състезават наравно с останалите. **Намаляващите публични инвестиции** и нарастващият брой частни образователни институции повдигат въпроси относно дългосрочната устойчивост на системите за висше образование. Увеличението на таксите, студентските такси и финансирането, базирано на резултати, променят финансовата структура на университетите (Johnstone 2006). Политиките трябва да балансират между обществения интерес и пазарната логика, често без необходимата фискална подкрепа. **Пандемията от COVID-19** ускори прехода към онлайн и хибридно обучение, разкривайки както възможности, така и слабости в дигиталната готовност. Макар че дигиталното образование предлага гъвкавост, то също задълбочава дигиталното разделение и породи притеснения относно контрола на качеството.³ Политиките трябва да балансират между иновации и равенство, гарантирайки, че технологичното развитие не задълбочава съществуващите неравенства. **Масовизацията и диверсификацията** на висшето образование затрудняват поддържането на академични стандарти. Регулаторните органи срещат трудности при мониторинга на качеството при различните доставчици, особено в частния и комерсиалния сектор (Hénard, Mitterle 2010). Освен това прекалено строгите механизми за отчетност могат да възпрепятстват институционалната автономия и иновациите. Ефективните политики трябва да насърчават култура на непрекъснатото подобрене, като същевременно позволяват контекстуална гъвкавост.

Съвременните предизвикателства пред политиките във висшето образование са системни и изискват многопластови отговори. Необходимо е преминаване от реактивни корекции към проактивно и приобщаващо формиране на политики, устойчиво на бъдещи сътресения. Само чрез привеждане на системите за висше образование в съответствие с променящите се обществени нужди може да се гарантира тяхната продължаваща значимост и принос към устойчивото развитие.

Пример 1. Влиянието на пандемията от COVID-19 върху достъпа до онлайн обучение

По време на пандемията от COVID-19 Министерството на образованието и науката в България въведе дистанционно обучение във всички университети.

Въпреки това над 15% от студентите в селските райони нямаха надежден достъп до интернет или устройства за онлайн обучение.

Изводи: необходимост от дигитална инфраструктура; значение на социалната подкрепа (например безплатен интернет, устройства): публичните политики трябва да предвиждат **различни сценарии**.

Таблица 1. Примери за политики за равен достъп във висшето образование

Страна	Политика за достъп	Оценка на ефективността
Германия	безплатно висше образование	висока – особено за местни
САЩ	студентски заеми и стипендии	смесена – дългова тежест
Индия	квоти за маргинализирани групи	умерена – частично ефективна
България	общешития и субсидирани такси	ограничена – ниско търсене

Пример 2. Финансиране и устойчивост

През 2012 г. университетските такси във Великобритания бяха увеличени до 9000 паунда на година. Това доведе до: краткосрочен ръст във финансирането на университетите, увеличаване на студентския дълг, спад в записванията от икономически уязвими групи.

Извод: Финансовите модели трябва да балансират устойчивост и достъпност.

Таблица 2. Дигитална готовност за висше образование (по региони)

Регион	Дял на студентите с достъп до интернет	Национални стратегии
Западна Европа	95%	да
Източна Европа	80%	частично
Южна Азия	60%	ограничени
Африка на юг от Сахара	30%	почти липсващи

Пример 3. Контрол на качеството – частни срещу държавни университети

В България държавните университети са подложени на акредитация от Националната агенция за оценяване и акредитация (НАОА), докато частните институции често срещат по-строги проверки поради съмнения за комерсиализация.

Предизвикателства: поддържане на равнопоставени критерии; избягване на бюрократичен натиск върху академичната автономия.

РЕЗУЛТАТИ

Резултатите от изследването подчертават редица системни и глобални тенденции, които влияят върху ефективността и устойчивостта на публичните по-

литики във висшето образование. Основните наблюдения са обобщени по-долу:

Нарастващо неравенство в достъпа до висше образование: въпреки общото разширяване на достъпа **социално-икономическите и териториални неравенства** остават значителни; в България, според данни на НСИ и Евростат, младежите от селските райони имат 35% по-ниска вероятност да се запишат в университет в сравнение с връстниците си от градовете.

Финансирането е ключов фактор за качество и достъп: страните с по-високи публични разходи за висше образование показват по-добри резултати по отношение на обхвата и равенството. Например Германия инвестира над 1,2% от БВП във висше образование и поддържа политика на **безплатно обучение**, докато в САЩ делът е 2,6%, но доминира частното финансиране, водещо до студентски дълг; България остава под средното за ЕС с публични инвестиции около **0,9% от БВП**.¹

Дигиталната трансформация разкрива нови форми на изключване: пандемията от COVID-19 изостри дигиталното неравенство: **над 20% от студентите в Източна Европа** са срещнали технически или ресурсни пречки при дистанционно обучение; в Африка под 40% от университетите разполагат с необходимата цифрова инфраструктура³; в България над **15 000 студенти** по време на пандемията не са имали лични устройства за онлайн обучение (данни от МОН 2021).

Формалните механизми за качество често са неефективни в хибридна среда: съществуващите модели за акредитация не обхващат адекватно онлайн и хибридни форми на обучение; в частния сектор са отчетени по-високи нива на формализъм, но и **липса на реален мониторинг върху преподавателската дейност и учебните резултати**.

Участието на заинтересованите страни в политиките е ограничено: малък брой национални стратегии включват **директни консултации със студенти, преподаватели и работодатели**. Изключение са държави като Финландия и Нидерландия, където студентите участват в процеса по изработване на законови и управленски реформи.

ИЗВОДИ

Неравенство в достъпа и социална мобилност: въпреки усилията за разширяване на достъпа до висше образование в много държави, неравенството остава съществено предизвикателство, особено за социално уязвимите групи. Особено в страните с по-нисък икономически статус, като България, разликите между селските и градските райони са значителни, което ограничава социалната мобилност и затруднява равния достъп до качествено образование.

Финансирането остава основно ограничение: ниското публично финансиране на висшето образование в много държави води до повишаване на таксите и нарастваща зависимост от частните източници на средства. Въпреки че Германия и други европейски държави предлагат безплатно образование, повечето от страните в глобален контекст са изправени пред растящи финан-

сови затруднения. Това води до разширяване на социалната дискриминация и ограничаване на достъпа до образование на студенти от бедни слоеве.

Дигитализацията изостря неравенствата: пандемията от COVID-19 засили цифровото неравенство, като много студенти в страните с по-ограничена цифрова инфраструктура (като България) не са имали достъп до необходимите устройства и интернет връзка за участие в онлайн обучение. Дигиталната трансформация също така поставя нови изисквания към преподавателите и учебните програми, които трябва да се адаптират към новите форми на обучение.

Неадекватни механизми за контрол на качеството: традиционните механизми за гарантиране на качеството не са ефективни в контекста на хибридното и онлайн обучение. Проблемите с мониторинга на качеството, особено в частния сектор, показват нуждата от обновяване и адаптиране на съществуващите акредитационни и инспекционни процедури.

Липса на участие на заинтересовани страни в процеса на вземане на решения: публичните политики в много държави не включват достатъчно активно студенти, преподаватели и работодатели в процеса на вземане на решения. Липсата на участие на основни заинтересовани страни може да доведе до неефективност на политиките и до пропуски при удовлетворяване на потребностите на студентите и на пазара на труда.

Препоръки за политики

За да се отговори на тези многопластови предизвикателства, се препоръчват следните мерки:

▷ интегрирано формулиране на политики между секторите на образованието, труда и дигитализацията;

▷ увеличаване на публичните инвестиции, обвързани със стратегически приоритети;

▷ разширяване на достъпа чрез целенасочена подкрепа за маргинализирани групи;

▷ адаптивни рамки за гарантиране на качество, подходящи за хибридни модели;

▷ включване на заинтересовани страни – студенти, преподаватели и работодатели, в процеса на създаване на политики.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Съвременните предизвикателства пред публичните политики във висшето образование налагат цялостно преосмисляне на подходите и прилагането на нови, иновационни стратегии. Глобализацията, технологиите и новите изисквания на трудовия пазар създават нови динамики, които търсят адаптивни, приобщаващи и устойчиви модели за управление на образованието. Основните изводи от настоящото изследване подчертават, че традиционните политики и практики не са достатъчни за ефективно справяне с новите предизвикателства. Необходимо е да се осигурят ресурси и механизми за равен достъп, качество и социална справедливост, като се създадат нови публични и частни

партньорства за устойчиво финансиране. В същото време е необходимо да се прилагат иновации в областта на дигитализацията и да се гарантира, че новите технологии ще доведат до подобряване на качеството на образованието и няма да задълбочат социалните неравенства. Политиките трябва да се основават на доказателства и да включват активно участие на всички заинтересовани страни, за да се осигури възможно най-високото ниво на образователен успех и социална интеграция.

Това изследване показва, че бъдещето на висшето образование е в прилагането на гъвкави и инклузивни подходи, които ще могат да отговорят на променящите се нужди на обществото и пазара на труда.

БЕЛЕЖКИ

1. OECD, 2020. *Education at a Glance 2020: OECD Indicators*. Париж: OECD Publishing.
2. Salmi, J., 2009. *The challenge of establishing world-class universities*. Вашингтон, DC: Световна банка.
3. UNESCO, 2021. *Reimagining our futures together: A new social contract for education*. Париж: UNESCO.

ЛИТЕРАТУРА

- ALTBACH, P. G.; KNIGHT, J., 2007. The internationalization of higher education: Motivations and realities. *Journal of Studies in International Education*, 11(3 – 4), pp. 290 – 305.
- HÉNARD, F.; MITTERLE, A., 2010. *Governance and quality guidelines in higher education*. OECD Publishing.
- JOHNSTONE, D. B., 2006. *Financing higher education: Cost-sharing in international perspective*. Rotterdam: Sense Publishers.
- MARGINSON, S., 2016. *The dream is over: The crisis of Clark Kerr's California idea of higher education*. Berkeley: University of California Press.

REFERENCES

- ALTBACH, P. G.; KNIGHT, J., 2007. The internationalization of higher education: Motivations and realities. *Journal of Studies in International Education*, 11(3 – 4), pp. 290 – 305.
- HÉNARD, F.; MITTERLE, A., 2010. *Governance and quality guidelines in higher education*. OECD Publishing.
- JOHNSTONE, D. B., 2006. *Financing higher education: Cost-sharing in international perspective*. Rotterdam: Sense Publishers.
- MARGINSON, S., 2016. *The dream is over: The crisis of Clark Kerr's California idea of higher education*. Berkeley: University of California Press.

CONTEMPORARY CHALLENGES TO PUBLIC POLICIES IN THE FIELD OF HIGHER EDUCATION

Abstract: Higher education systems worldwide are undergoing profound transformations driven by globalization, technological advancement, demographic shifts, and evolving labor market demands. This paper examines the contemporary challenges faced by public policies in the field of higher education. In the context of globalization, technological innovations, and social changes, educational systems are confronted with new demands for quality, accessibility, and adaptability. The report emphasizes the need for reforms in higher education policies to meet the changing needs of students, faculty, and employers. Key issues such as ensuring equitable access to education, aligning curricula with labor market requirements, and the role of technology in the learning process are discussed. The importance of educational innovations and strategies for attracting international students and faculty is highlighted. It argues that traditional policy frameworks are increasingly inadequate to address these multidimensional challenges and calls for adaptive, inclusive, and evidence-based strategies. Emphasis is placed on policy coherence, inter-sectoral collaboration, and sustainable governance models to future-proof higher education.

Keywords: higher education; public policy; recommendations

Assoc. Prof. Sergey Modev, PhD

ORCID 0000-0002-0095-6358

University of Library Studies and Information Technologies

Sofia, Bulgaria

E-mail: s.modev@unibit.bg